

Η ΡΙΨΟΚΙΝΔΥΝΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΜΑΘΗΤΩΝ/ΤΡΙΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ: ΕΘΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

Θάνος Τουλούπης & Χριστίνα Αθανασιάδου

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη: Στόχος της έρευνας ήταν η διερεύνηση της ριψοκίνδυνης χρήσης της νέας τεχνολογίας από μαθητές/τριες Δημοτικού και, ειδικότερα, της συχνότητας των φαινομένων του εθισμού στο διαδίκτυο και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού σε σχέση με το φύλο και τη σχολική επίδοση των μαθητών/τριών. Στην έρευνα συμμετείχαν 452 μαθητές/τριες Στ' Δημοτικού (242 αγόρια, 210 κορίτσια) από δημόσια σχολεία αστικών περιοχών στη Θεσσαλονίκη και την Αττική. Στο δείγμα χορηγήθηκε ερωτηματολόγιο αυτο-αναφοράς, το οποίο περιλάμβανε ερωτήσεις σχετικά με την παθολογική χρήση του διαδικτύου (*Internet Addiction Test*, Young, 1998) και την εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού (βασισμένο στο *Cyberbullying Questionnaire*, Smith, Mahdavi, Carvalho, & Tippett, 2006). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι μαθητές/τριες εμπλέκονται και στα δύο είδη καταστάσεων, τα οποία συσχετίζονται θετικά μεταξύ τους, ωστόσο δε συσχετίζονται με τη σχολική επίδοση των μαθητών/τριών. Όσον αφορά τον παράγοντα φύλο, διαπιστώθηκε ότι η παθολογική χρήση του διαδικτύου ήταν στατιστικώς σημαντικά συχνότερη στα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια. Τα ευρήματα της παρούσας εργασίας αποτελούν ένα πρώτο βήμα για περισσότερες ανάλογες έρευνες σε μαθητές/τριες αυτής της ηλικίας αλλά και για την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης στα δημοτικά σχολεία με στόχο την ασφαλή χρήση του διαδικτύου.

Λέξεις κλειδιά: Εθισμός στο διαδίκτυο, Ηλεκτρονικός εκφοβισμός, Πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Διεύθυνση: Θάνος Τουλούπης, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 541 24 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 6947425039. E-mail: touloupis@psy.auth.gr
Χριστίνα Αθανασιάδου, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 541 24 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-997992. E-mail: cathan@psy.auth.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια τα τεχνολογικά επιτεύγματα της ενημέρωσης και επικοινωνίας, όπως οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα κινητά τηλέφωνα, έχουν εισβάλει στην καθημερινότητά μας. Ειδικότερα, το διαδίκτυο αποτελεί για τους σημερινούς εφήβους ένα «φυσικό» πλέον χώρο μέσω του οποίου ενημερώνονται, μελετούν, επικοινωνούν και ψυχαγωγούνται (Amichai-Hamburger, 2013), όπως διαπιστώνεται από τα πολύ υψηλά ποσοστά (από 60% έως 80%) των ατόμων εφηβικής ηλικίας που το χρησιμοποιούν καθημερινά σε Ευρώπη και Αμερική (Lenhart, Purcell, Smith, & Zickuhr, 2010. Livingstone, Haddon, Görzig, & Ólafsson, 2011).

Τα οφέλη που συνεπάγεται η άμεση διαθεσιμότητα του ηλεκτρονικού υπολογιστή και των κινητών τηλεφώνων, κυρίως μέσω των διαδικτυακών τους υπηρεσιών, στη ζωή των παιδιών/εφήβων είναι πολλά και εντοπίζονται τόσο σε ακαδημαϊκό (π.χ., ταχύτερη πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση, εισαγωγή του διαδραστικού στοιχείου στην εκπαιδευτική διαδικασία), όσο και σε κοινωνικό ή διαπροσωπικό επίπεδο (π.χ., διέξοδος ταχύτερης και συχνότερης επικοινωνίας) (Campbell, 2005a). Από την άλλη πλευρά, η αυξημένη και η επικίνδυνη, γενικότερα, χρήση του διαδικτύου (π.χ., η δημοσίευση προσωπικών στοιχείων, η επικοινωνία με αγνώστους, η επίσκεψη σε ιστοσελίδες με ακατάλληλο περιεχόμενο και η ανταλλαγή προσβλητικών ή αγενών μηνυμάτων) συνδέεται θετικά με την εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού και θυματοποίησης (Dowell, Burgess, & Cavanaugh, 2009. Hasebrink, Görzig, Haddon, Kalmus, & Livingstone, 2011. Livingstone et al., 2011. Mitchell, Wolak, & Finkelhor, 2007. Ybarra, Mitchell, Finkelhor, & Wolak, 2007). Ειδικά οι έφηβοι ηλικίας 13-15 ετών αποτελούν την πιο ευάλωτη ομάδα, όσον αφορά την επικίνδυνη χρήση της νέας τεχνολογίας, καθώς εμπλέκονται συχνότερα από έφηβους μεγαλύτερης ηλικίας σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού και κυρίως σε περιστατικά θυματοποίησης (Cole, Krohn, Jewell, & Hupp, 2011. Patchin & Hinduja, 2012. Slonje, Smith, & Frisen, 2013. Williams & Guerra, 2007). Φαίνεται, ωστόσο, ότι η υπερβολική εξοικείωση με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και η αυξημένη χρήση του διαδικτύου καθημερινά αφορά όλο και περισσότερο μαθητές/τριες μικρότερης ηλικίας, γεγονός που έχει μετατοπίσει τελευταία το ερευνητικό ενδιαφέρον στον τομέα αυτό και στην πρωτόβαθμια εκπαίδευση (Price & Dagleish, 2010).

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το ζήτημα της ριψοκίνδυνης χρήσης της νέας τεχνολογίας μεταξύ μαθητών/τριών της τελευταίας τάξης του δημοτικού σχολείου και, ειδικότερα, διερευνά τη συχνότητα των φαινομένων τόσο του εθισμού στο διαδίκτυο, όσο και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, σε σχέση με το φύλο και τη scho-

λική επίδοση των μαθητών/τριών. Ο όρος «εθισμός στο διαδίκτυο», παρότι δεν εκφράζει μια κλινική οντότητα καθώς δεν συγκαταλέγεται στο διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM-IV της Αμερικάνικης Ψυχιατρικής Εταιρείας (American Psychiatric Association, 1994), χρησιμοποιείται από πολλούς ερευνητές για να περιγράψει την υπερβολική, καταναγκαστική και συχνά παθολογική χρήση του διαδικτύου, η οποία συνδέεται με σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στον κοινωνικό, ψυχολογικό και εργασιακό τομέα (Griffiths, 1997. Mitchell, 2000. Scherer, 1997. Young, 1996). Παρομοιάζεται με άλλες εθιστικές συμπεριφορές (π.χ., παθολογικός τζόγος) με τις οποίες μοιράζεται κοινά συμπτώματα, όπως, για παράδειγμα, η αλλαγή της διάθεσης, η ανοχή, η απόσυρση, η εσωτερική σύγκρουση, η υποτροπή και η άρνηση του προβλήματος (Griffiths, 1995. Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009). Ειδικότερα, η Young (1996, 1998) προσάρμοσε τα κριτήρια του παθολογικού τζόγου και στην περίπτωση της προβληματικής χρήσης του διαδικτύου, κατασκευάζοντας ένα εργαλείο για την ανίχνευση των περιπτώσεων εθισμού στο διαδίκτυο (Internet Addiction Test). Σύμφωνα με αυτό, οι χρήστες του διαδικτύου κατατάσσονται σε αυτούς/ες που κάνουν μια «μέση-φυσιολογική» χρήση, σε εκείνους/ες που κάνουν μια χρήση «άνω της μέσης-φυσιολογικής» και σε εκείνους/ες που ανταποκρίνονται στα κριτήρια μιας «υπερβολικής-εθιστικής» διαδικτυακής χρήσης (Young, 1998).

Από την άλλη πλευρά, το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού αναφέρεται σε οποιαδήποτε αυθαίρετη, επαναλαμβανόμενη και επιθετική ενέργεια που προέρχεται είτε από ένα άτομο, είτε από μια ομάδα ατόμων, με στόχο να βλάψει κάποιο άλλο άτομο (το θύμα) και η οποία επιτυγχάνεται μέσω της χρήσης της τεχνολογίας και των σύγχρονων ηλεκτρονικών μέσων επικοινωνίας (όπως είναι τα κινητά τηλέφωνα, τα διαδικτυακά μηνύματα ή οι ιστοσελίδες κοινωνικής δικτύωσης) (Hinduja & Patchin, 2008. Smith, Mahdavi, Carvalho, Fisher, Russell, & Tippett, 2008. Willard, 2004). Συνηθισμένες μορφές του ηλεκτρονικού εκφοβισμού αποτελούν η ηλεκτρονική παρενόχληση, η καταδίωξη, η δυσφήμιση, ο εμπαιγμός, η δημοσιοποίηση προσωπικών στοιχείων, ο αποκλεισμός ή εξοστρακισμός, και η πλαστοπροσωπία¹ (Li, 2007. Smith et al., 2008. Τσορμπατζοπούλης & Αγγελακόπουλος, 2012. Yilmaz, 2010).

Τα περισσότερα ερευνητικά δεδομένα όσον αφορά τη ριψοκίνδυνη χρήση του διαδικτύου προέρχονται κυρίως από μελέτες σε δείγματα εφήβων μαθητών/τριών και νεαρών ενηλίκων, ενώ πολύ λιγότερες είναι οι έρευνες που αφορούν τη μη ασφαλή χρήση του διαδικτύου ανάμεσα σε παιδιά σχολικής ηλικίας - μια ηλικία γόνιμη για το σχεδιασμό και την εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης. Ειδικότερα, τα

¹ Οι αντίστοιχοι όροι στα Αγγλικά είναι: ηλεκτρονική παρενόχληση (cyber harassment), καταδίωξη (cyber stalking), δυσφήμιση (denigration), εμπαιγμός (trickery), δημοσιοποίηση προσωπικών στοιχείων (outing), αποκλεισμός ή εξοστρακισμός (exclusion) και πλαστοπροσωπία (impersonation).

διεθνή ευρήματα από την Ευρώπη (π.χ., Νορβηγία, Ιταλία, Πολωνία, Κύπρος) αλλά και τον υπόλοιπο κόσμο (π.χ., Κίνα, Κορέα, Ταϊβάν), ως προς την παθολογική χρήση του διαδικτύου, κάνουν λόγο για ποσοστά εφήβων εξαρτημένων από το διαδίκτυο που κυμαίνονται από 1% έως 7% περίπου, ενώ συνδέουν τη συμπεριφορά αυτή με παραβατικότητα, υψηλά επίπεδα άγχους, επιθετικότητας και παρορμητικότητας καθώς και με συνοδές ψυχικές διαταραχές (Bayraktar & Gün, 2007. Cao & Su, 2007. Johansson & Götestam, 2004. Poli & Agrimi, 2012. Zboralski, Orzechowska, Talarowska, Darnos, Janiak, et al., 2009). Στην Ελλάδα, οι έρευνες σχετικά με την παθολογική χρήση του διαδικτύου αναφέρουν παρόμοια ποσοστά εξάρτησης μεταξύ των εφήβων, τα οποία κυμαίνονται από 1% έως 8,2%, ενώ συνδέουν τέτοιου είδους συμπεριφορές με την ανδρική ταυτότητα αλλά και με χαρακτηριστικά προσωπικότητας όπως ο ψυχωτισμός και ο νευρωτισμός (M.E.Y., 2008. Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009. Siomos, Dafouli, Braimiotis, Mouzas, & Angelopoulos, 2008. Tsitsika, Critselis, Kormas, Filippopoulou, Tounissidou, et al., 2009).

Αναφορικά με τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, μια ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας από τους Kowalski, Limber, και Agatston (2008) έδειξε ότι τα ποσοστά των θυμάτων στις διάφορες χώρες κυμαίνονται από 4% έως 53%, ενώ των θυτών από 3% έως 23%. Τα δεδομένα που αφορούν τη συχνότητα των περιστατικών ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ των εφήβων έχουν παγκόσμιο χαρακτήρα και αναφέρουν ποσοστά που υπερβαίνουν το 24% στον Καναδά (Li, 2007. Mishna, Khoury-Kassabri, Gadalla, & Daciuk, 2012), το 14% στην Αυστραλία (Campbell, 2005b) και το Ηνωμένο Βασίλειο (NCH, 2005. Smith et al., 2008), ενώ στις Η.Π.Α. αγγίζουν σε ορισμένες περιπτώσεις και το 69% (Campfield, 2008. Mishna, Cook, Gadalla, Daciuk, & Solomon, 2010. Schneider, O'Donnell, Stueve, & Coulter, 2011. Ybarra & Mitchell, 2004). Στην Ελλάδα, η πιλοτική έρευνα των Ανδρέου, Ζαφειροπούλου, Γκαραγκούνη-Αραίου, και Ρούση-Βέργου (2011) σε μαθητές/τριες Λυκείου αποκάλυψε αρκετά υψηλή συχνότητα άσκησης εκφοβισμού (18,3%) και θυματοποίησης (22,4%) στο διαδίκτυο. Άλλες έρευνες ωστόσο στην Ελλάδα (σε μεγαλύτερα δείγματα μαθητών/τριών γυμνασίου και λυκείου) κατέγραψαν ελαφρώς χαμηλότερα ποσοστά ηλεκτρονικού εκφοβισμού που φθάνουν το 15% για τα θύματα και το 10% για τους θύτες (Karatzia & Sygkollitou, 2009. Τσορμπατζούδης & Αγγελακόπουλος, 2012).

Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με τους ερευνητές, ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο που συμβαίνει τόσο εντός όσο και εκτός σχολείου, συνήθως αποσιωπάται και δεν αναφέρεται σε ενήλικες, ενώ οι εμπλεκόμενοι/ες (ως θύματα, θύτες/θύματα) μαθητές/τριες παρουσιάζουν χαμηλή αυτο-εκτίμηση και φτώχη ψυχολογική προσαρμογή (Campfield, 2008. Karatzia & Sygkollitou, 2009. Smith & Shu, 2000). Επιπλέον, τα ερευνητικά δεδομένα από τον εφηβικό πληθυσμό μαρτυ-

ρούν την ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου και των συνοδών συμπεριφορών εξάρτησης από τη μία πλευρά (π.χ., απόδοση εξέχουσας σημασίας στο διαδίκτυο, παραμέληση εργασιών και απώλεια ελέγχου) καθώς και της εμπλοκής σε συμπεριφορές ηλεκτρονικού εκφοβισμού από την άλλη (Bayraktar & Gün, 2007. Chou & Hsiao, 2000. Erdur-Baker, 2010. Twyman, Saylor, Taylor, & Comeaux, 2010).

Όσον αφορά τη σχέση ανάμεσα στην παθολογική χρήση του διαδικτύου και τον παράγοντα φύλο, παρότι η εικόνα δεν είναι τελείως ξεκάθαρη, οι περισσότερες έρευνες διαπιστώνουν μια σύνδεση ανάμεσα σε αγόρια και σε εξαρτημένες συμπεριφορές όπως η απόδοση εξέχουσας σημασίας στο διαδίκτυο, η διέγερση κατά την ενασχόληση με αυτό, η παραμέληση της κοινωνικής ζωής ή των εργασιακών καθηκόντων και η απώλεια του ελέγχου (Bayraktar & Gün, 2007. Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009. Siomos et al., 2008. Tsitsika et al., 2009). Αντίθετα, ως προς τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, τα αντιφατικά ερευνητικά δεδομένα (Campbell, 2007. Kapatzia & Sygkollitou, 2009. Kowalski & Limber, 2007. Li, 2006, 2007. Mishna et al., 2012. Popović-Ćitić, Djurić, & Cvetković 2011. Price & Dalgleish, 2010. Slonje & Smith, 2008. Wade & Beran, 2011. Yilmaz, 2011) επιβεβαιώνουν τελικά ότι η συχνότητα εμπλοκής σε τέτοιου είδους περιστατικά κυμαίνεται στα ίδια περίπου επίπεδα και για τα δύο φύλα (Beran & Li, 2005. Oliver & Candappa, 2003. Hinduja & Patchin, 2006. Smith et al., 2008).

Τέλος, ως προς τη σύνδεση της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου με το επίπεδο της σχολικής επίδοσης παρατηρείται αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στην παθολογική διαδικτυακή χρήση και την υψηλή σχολική επίδοση τόσο σε παιδιά όσο και σε εφήβους (Bayraktar & Gün, 2007. Chiu, Lee, & Huang, 2004. Ki Sook & Kyunghee, 2009. Welsh, 1999. Young, 1996). Αντιστοίχως, η πλειονότητα των σχετικών ερευνών αναφέρει ότι οι μαθητές/τριες που εμπλέκονται σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού είναι αυτοί/ές που έχουν μέτρια ή χαμηλή επίδοση στο σχολείο (Hinduja & Patchin, 2006. Καπατζιά, 2008. Schneider et al., 2011. Stomfay-Stitz & Wheeler, 2007).

Η παρούσα έρευνα

Η παρουσίαση των παραπάνω ερευνητικών δεδομένων καθιστά ξεκάθαρο ότι τόσο η εξάρτηση από το διαδίκτυο όσο και ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, ως παράμετροι της ριψοκίνδυνης γενικότερα χρήσης της νέας τεχνολογίας από μαθητές και μαθήτριες, είναι δύο φαινόμενα με παγκόσμιες διαστάσεις, των οποίων η επιστημονική διερεύνηση είναι σχετικά πρόσφατη στον ελληνικό κυρίως χώρο. Επιπλέον, όλο και περισσότεροι ερευνητές διαπιστώνουν ότι η μη ασφαλής χρήση της νέας τεχνολογίας, κυρίως του διαδικτύου, αγγίζει πλέον και μαθητές/τριες των τελευταίων

τάξεων του Δημοτικού, παρά το γεγονός ότι οι έρευνες που εστιάζονται αποκλειστικά σε αυτή την ηλικιακή ομάδα είναι ακόμη περιορισμένες (π.χ., Charlton, Panting, & Hannan, 2002. Ki Sook & Kyunghee, 2009. Kim, Son, Yang, Cho, & Lee, 2007. Maher, 2008. Yoo, Cho, Ha, Yune, Kim, et al., 2004). Σύμφωνα με τα ευρήματα των ερευνών αυτών, ένα 14% των μαθητών/τριών της Ε' και της Στ' Δημοτικού χρησιμοποιεί υπερβολικά το διαδίκτυο, ενώ οι παθολογικοί χρήστες φθάνουν το 5,7% με κύρια ενασχόληση τα διαδικτυακά βιντεοπαιχνίδια. Επιπλέον, τα περισσότερα ηλεκτρονικού εκφοβισμού και θυματοποίησης σε αυτή την ηλικία φαίνεται να αγγίζουν το 14% και το 17% των μαθητών/τριών αντιστοίχως, κυρίως μέσω των μηνυμάτων του κινητού τηλεφώνου, του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου αλλά και των δωματίων συνομιλίας². Ωστόσο, όπως τονίστηκε, πρόκειται για περιορισμένα ευρήματα που δε δίνουν μια ολοκληρωμένη εικόνα ως προς εκείνα τα χαρακτηριστικά των μαθητών/τριών (π.χ., φύλο, σχολική επίδοση, κ.ά.) που πιθανώς συνδέονται με τη ριποκίνδυνη χρήση της νέας τεχνολογίας σε αυτή την ηλικία.

Στην Ελλάδα, απουσιάζουν τα ευρήματα που αφορούν τόσο τη συχνότητα όσο και τα χαρακτηριστικά της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου και του φαινομένου του ηλεκτρονικού εκφοβισμού στη σχολική ηλικία. Μια ηλικία που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της πρόληψης και συνιστά γόνιμο έδαφος για την εφαρμογή δράσεων και προγραμμάτων, τα οποία θα εκπαιδεύσουν τα παιδιά στην ασφαλή χρήση του διαδικτύου, προλαμβάνοντας ταυτόχρονα ριποκίνδυνες συμπεριφορές. Η εφαρμογή τους, ωστόσο, καθώς και η σχετική ενημέρωση και κατάρτιση γονέων και εκπαιδευτικών προϋποθέτει τη συνειδητοποίηση του κινδύνου από τη χρήση των νέων τεχνολογιών μέσα από αξιόπιστα ερευνητικά δεδομένα.

Ως εκ τούτου, στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση της ριποκίνδυνης χρήσης της νέας τεχνολογίας μεταξύ μαθητών/τριών Στ' δημοτικού σχολείου και, ειδικότερα, η διερεύνηση της συχνότητας των φαινομένων της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, σε σχέση με το φύλο και τη σχολική επίδοση των μαθητών/τριών. Σύμφωνα με την ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, (1) αναμένεται η καταγραφή περιπτώσεων διαδικτυακού εθισμού ή/και ηλεκτρονικού εκφοβισμού σε μαθητές/τριες Στ' Δημοτικού να είναι τουλάχιστον αντίστοιχη των ποσοστών που σημειώνονται σε άλλες χώρες (Υπόθεση 1) (Charlton et al., 2002. Ki Sook & Kyunghee, 2009. Kim et al., 2007. Maher, 2008). (2) Αναμένεται να υπάρχει θετική συσχέτιση ανάμεσα στην παθολογική χρήση του

² Ο αντίστοιχος όρος στα Αγγλικά είναι chat room. Πρόκειται για ένα είδος (ηλεκτρονικού) δικτύου δια μέσου του οποίου οι συμμετέχοντες αλληλογραφούν μεταξύ τους ηλεκτρονικά σε πραγματικό χρόνο.

διαδικτύου και την εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού είτε ως θύτης είτε ως θύμα (Υπόθεση 2) (Bayraktar & Gün, 2007. Erdur-Baker, 2010. Li, 2007. Smith et al., 2008). (3) Ως προς το φύλο, η πρόβλεψη είναι ότι θα υπάρχει σύνδεση του φαινομένου της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου με το ανδρικό φύλο (αγόρια) (Υπόθεση 3α) (Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009. Siomos et al., 2008. Tsitsika et al., 2009), σε αντίθεση με το φαινόμενο του ηλεκτρονικού εκφοβισμού στο οποίο αναμένεται ότι θα εμπλέκονται εξίσου αγόρια και κορίτσια ως θύτες ή/και θύματα (Υπόθεση 3β) (Beran & Li, 2005. Hinduja & Patchin, 2006. Oliver & Candappa, 2003). (4) Προβλέπεται η εύρεση αρνητικής συσχέτισης ανάμεσα στην υψηλή σχολική επίδοση των μαθητών/τριών και τον εθισμό στο διαδίκτυο (Υπόθεση 4α) καθώς και τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (Υπόθεση 4β) (Chiu et al., 2004. Ki Sook & Kyunghee, 2009. Li, 2007. Schneider et al., 2011. Welsh, 1999).

ΜΕΘΟΔΟΣ

Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 452 μαθητές/τριες, 242 αγόρια (53,5%) και 210 κορίτσια (46,5%), ηλικίας 11 έως 13 ετών. Όλοι/ες φοιτούσαν στην Στ' τάξη του δημοτικού σχολείου και επιλέχθηκαν τυχαία από 16 σχολεία διάφορων περιοχών της Θεσσαλονίκης και των Αχαρνών Αττικής, τα οποία δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Η σχολική επίδοση των μαθητών/τριών αξιολογήθηκε μέσω μιας σχετικής ερώτησης, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές και οι μαθήτριες δήλωσαν οι ίδιοι/ες το γενικό βαθμό προαγωγής τους από την Ε' στην Στ' Δημοτικού. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, το 87,4% των μαθητών/τριών ανέφερε ότι η σχολική τους επίδοση κατά την προηγούμενη σχολική χρονιά ήταν «άριστη» (δηλαδή, μεταξύ 9-10), ενώ το υπόλοιπο 12,6% ανέφερε ότι ήταν «πολύ καλή» (δηλαδή, μεταξύ 7-8).

Ερωτηματολόγιο

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ένα ερωτηματολόγιο αυτο-αναφοράς, το οποίο περιλάμβανε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος περιείχε ερωτήσεις σχετικά με τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος (π.χ., τάξη, ηλικία, φύλο, εθνικότητα) και το γενικό βαθμό προαγωγής τους από την προηγούμενη σχολική χρονιά (Ε' Δημοτικού). Το δεύτερο μέρος αφορούσε τη συχνότητα της χρήσης και την πιθανότητα εξάρτησης από το διαδίκτυο, ενώ το τρίτο μέρος αφορούσε την πιθανότητα εμπλοκής σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού.

Ως προς το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου, αυτό ήταν μετάφραση και (λεξιλογική) προσαρμογή της Κλίμακας για τον «Εθισμό στο Διαδίκτυο» της Young (1998). Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλαμβάνει 20 ερωτήσεις, παραδείγματα των οποίων είναι τα εξής: «Πόσο συχνά συνειδητοποιείς ότι είσαι στο διαδίκτυο περισσότερο χρόνο απ' όσο σκόπευες αρχικά;», «Πόσο συχνά προτιμάς (να είσαι συνδεδεμένος με) το διαδίκτυο από το να βγαίνεις έξω με παρέα;», «Πόσο συχνά χάνεις ώρες ύπνου λόγω της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου αργά τη νύχτα;». Οι ερωτηθέντες/είσες καλούνται να απαντήσουν σε μια 6-βαθμη κλίμακα τύπου Likert: 1 = σπάνια, 2 = περιστασιακά, 3 = συχνά, 4 = πολύ συχνά, 5 = πάντα, και 0 = κανένα από τα παραπάνω. Η συνολική βαθμολογία για κάθε άτομο, σύμφωνα με τη Young (1998), είναι το άθροισμα των απαντήσεών του στις 20 ερωτήσεις, το οποίο κυμαίνεται από 0 έως 100. Ανάλογα με τη βαθμολογία, το άτομο κατατάσσεται είτε στο επίπεδο της «μέσης-φυσιολογικής» χρήσης (20-39 βαθμοί), που σημαίνει ότι έχει τον πλήρη έλεγχο αναφορικά με τις διαδικτυακές του δραστηριότητες, είτε στο επίπεδο της «άνω της μέσης-φυσιολογικής» χρήσης (40-69 βαθμοί), που σημαίνει ότι βιώνει περιστασιακά κάποια προβλήματα λόγω των διαδικτυακών του δραστηριοτήτων, είτε στο επίπεδο της «υπερβολικής-εθιστικής» χρήσης (70-100 βαθμοί), που σημαίνει ότι βιώνει σοβαρά προβλήματα λόγω του εθισμού του στις διαδικτυακές του δραστηριότητες. Με άλλα λόγια, όσο υψηλότερη η βαθμολογία τόσο περισσότερα τα προβλήματα που δημιουργεί η υπερβολική χρήση του διαδικτύου.

Για τον έλεγχο της παραγοντικής δομής της Κλίμακας για τον «Εθισμό στο Διαδίκτυο» στην παρούσα έρευνα έγινε ανάλυση παραγόντων με τη μέθοδο των κύριων συνιστωσών και με περιστροφή τύπου Varimax προκειμένου να ελεγχθούν οι έξι παράγοντες (το διαδίκτυο ως εξέχον χαρακτηριστικό, η υπερβολική χρήση, η παραμέληση της εργασίας, η προσμονή, η έλλειψη/απώλεια ελέγχου, η παραμέληση της κοινωνικής ζωής) που είχε αρχικά προτείνει η Young (1996). Σε πρώτη φάση έγινε χρήση των τεστ Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) (.913) και Bartlett (Chi-square = 2684.637, $p < .001$), των οποίων οι τιμές έδειξαν ότι η κλίμακα είναι κατάλληλη για παραγοντική ανάλυση. Σύμφωνα με το διάγραμμα των ιδιοτιμών (scree plot) αναδείχθηκαν τελικά τρεις παράγοντες: Παράγοντας 1 = «Εξέχον χαρακτηριστικό» (ερωτήσεις 10, 11, 12, 15, 19, 20), Παράγοντας 2 = «Παραμέληση εργασίας» (ερωτήσεις 6, 8, 9, 18) και Παράγοντας 3 = «Έλλειψη/απώλεια ελέγχου» (ερωτήσεις 1, 5, 16, 17) με ιδιοτιμές > 1.0 και σημαντική ερμηνευτική αξία (Πίνακας 1). Οι έξι ερωτήσεις που συνθέτουν τον παράγοντα «Εξέχον χαρακτηριστικό» δηλώνουν την εξέχουσα σημασία που έχει η διαδικτυακή δραστηριότητα στην καθημερινή ζωή και κυρίως στην ψυχική ηρεμία του ατόμου. Οι τέσσερις ερωτήσεις του παράγοντα «Παραμέληση εργασίας» σχετίζονται γενικότερα με την παραμέληση καθηκόντων και τον αρνητικό αντίκτυπο που έχει στην απόδοση του ατόμου η υπερβολική αφιέρωση χρόνου στο διαδί-

κτυο, ενώ οι υπόλοιπες τέσσερις ερωτήσεις του παράγοντα «Έλλειψη/απώλεια ελέγχου» αναφέρονται στην αδυναμία του ατόμου να θέσει χρονικά όρια και να ελέγξει τη διαδικτυακή του απασχόληση. Οι δείκτες εσωτερικής συνέπειας Cronbach's alpha για τους τρεις παραπάνω παράγοντες είναι $\alpha = .79$ για τον Παράγοντα 1, $\alpha = .71$ για τον Παράγοντα 2 και $\alpha = .65$ για τον Παράγοντα 3 (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1. Παραγοντική δομή της Κλίμακας για τον Εθισμό στο Διαδίκτυο

Ερωτήσεις	Π1	Π2	Π3
10. Πόσο συχνά όταν σκέφτεσαι το διαδίκτυο ηρεμείς και ξεφεύγεις από ενοχλητικές σκέψεις γύρω από την καθημερινότητα;	.506		
11. Πόσο συχνά πιάνεις τον εαυτό σου να περιμένει ανυπόμονα πότε θα ξαναχρησιμοποιήσει το διαδίκτυο;	.617		
12. Πόσο συχνά φοβάσαι ότι χωρίς το διαδίκτυο η ζωή θα είναι βαρετή, άδεια και χωρίς ενδιαφέρον;	.742		
15. Πόσο συχνά, όταν δεν χρησιμοποιείς το διαδίκτυο, το σκέφτεσαι ή φαντάζεσαι ότι είσαι σε αυτό και το χρησιμοποιείς;	.707		
19. Πόσο συχνά προτιμάς να διαθέτεις περισσότερο χρόνο «σερφάροντας» στο διαδίκτυο από το να βγαίνεις έξω με φίλους;	.522		
20. Πόσο συχνά αισθάνεσαι θλιμμένος/η, κακόκεφος/η, ή νευρικός/ή όταν δεν χρησιμοποιείς το διαδίκτυο και νιώθεις καλύτερα αμέσως μόλις μπαίνεις πάλι στο διαδίκτυο;	.716		
6. Πόσο συχνά οι βαθμοί ή οι σχολικές σου εργασίες επηρεάζονται εξαιτίας του χρόνου που ξοδεύεις στο διαδίκτυο;		.770	
8. Πόσο συχνά η χρήση του διαδικτύου επηρεάζει αρνητικά την απόδοση ή την παραγωγικότητά σου;		.719	
9. Πόσο συχνά, όταν οι άλλοι σε ρωτάνε για το τι κάνεις στο διαδίκτυο, πιάνεις τον εαυτό σου να λέει ψέματα ή να κρύβει την αλήθεια;		.584	
18. Πόσο συχνά λες ψέματα για τις ώρες που χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;		.592	
1. Πόσο συχνά συνειδητοποιείς ότι είσαι στο διαδίκτυο περισσότερο χρόνο απ' όσο σκόπευες αρχικά;			.759
5. Πόσο συχνά οι γονείς/συγγενείς σου παραπονιούνται για το χρόνο που ξοδεύεις στο διαδίκτυο;			.605
16. Πόσο συχνά πιάνεις τον εαυτό σου να λέει «λίγα λεπτά ακόμη» όταν χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;			.532
17. Πόσο συχνά προσπαθείς να μειώσεις το χρόνο που χρησιμοποιείς το διαδίκτυο αλλά δεν το πετυχαίνεις;			.602
Ιδιοτιμή	5.34	1.2	1.05
Ποσοστό εξηγούμενης διακύμανσης	19.67	16.07	14.96
Cronbach's α	.79	.71	.65

Σημείωση 1: Π1: Παράγοντας «Εξέχον χαρακτηριστικό», Π2: Παράγοντας «Παραμέληση εργασίας», Π3: Παράγοντας «Έλλειψη/απώλεια ελέγχου».

Σημείωση 2: Ερωτήσεις που φόρτιζαν < .4 σε κάθε παράγοντα παραλείφθηκαν.

Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου βασίστηκε στη μετάφραση και συντομευμένη απόδοση στα ελληνικά του Ερωτηματολογίου για τον «Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό» («Cyberbullying Questionnaire») των Smith, Mahdavi, Carvalho, και Tippett (2006), η οποία έγινε για τις ανάγκες μιας άλλης έρευνας σε δείγμα εφήβων μαθητών/τριών (Καπατζιά, 2008). Το πρωτότυπο ερωτηματολόγιο αποτελείται από 88 ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής οι οποίες αναφέρονται σε επτά διακριτές κατηγορίες ηλεκτρονικού εκφοβισμού (μέσω γραπτών μηνυμάτων στο κινητό τηλέφωνο, τηλεφωνικών κλήσεων, φωτογραφιών/βίντεο, ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, δωματίων συνομιλίας, προγραμμάτων άμεσης επικοινωνίας³ και ιστοσελίδων στο διαδίκτυο). Για κάθε μια από τις παραπάνω κατηγορίες ηλεκτρονικού εκφοβισμού υπάρχουν 12 ερωτήσεις, ενώ στο τέλος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται και ορισμένες (ποιοτικές) ερωτήσεις ανοιχτού τύπου.

Καθώς η παρούσα έρευνα στόχευε στην καταγραφή βασικών ενεργειών/μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού και προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνεργασία των μαθητών/τριών, χωρίς να επηρεαστεί το επίπεδο προσοχής και συγκέντρωσής τους κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, οι ερωτήσεις περιορίστηκαν σημαντικά διατηρώντας ωστόσο τα πρωτότυπα χαρακτηριστικά τους. Ειδικότερα, οι επτά κατηγορίες ηλεκτρονικού εκφοβισμού του πρωτότυπου ερωτηματολογίου ομαδοποιήθηκαν σε τέσσερις βασικές ενέργειες/μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού: (α) αποστολή προσβλητικών/απειλητικών μηνυμάτων μέσω διαφόρων ηλεκτρονικών υπηρεσιών του διαδικτύου ή/και του κινητού τηλεφώνου, (β) διάδοση φημών/σχολίων μέσω διαφόρων ηλεκτρονικών υπηρεσιών του διαδικτύου ή/και του κινητού τηλεφώνου, (γ) διακίνηση προσβλητικού οπτικοακουστικού υλικού μέσω διαφόρων ηλεκτρονικών υπηρεσιών του διαδικτύου ή/και του κινητού τηλεφώνου και (δ) προσβλητικές/απειλητικές κλήσεις μέσω κινητού τηλεφώνου. Οι παραπάνω ενέργειες αποτυπώθηκαν συνολικά σε 8 ερωτήσεις, παραδείγματα των οποίων αποτελούν τα εξής: «Έχεις δεχτεί, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικά /απειλητικά μηνύματα σε email/chat room/MSN/facebook/ twitter/websites/ή στο κινητό (SMS) που σε έκαναν να νιώσεις άσχημα;», «Έχεις στείλει, τον τελευταίο χρόνο, προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες, εικόνες ή βίντεο σε email/chat room/ MSN/facebook/twitter/websites/ή στο κινητό (MMS) κάποιου για να νιώσει άσχημα;», «Έχεις διαδώσει, τον τελευταίο χρόνο, αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον σε email/chat room/ MSN/ facebook/ twitter/websites/ή στο κινητό (SMS) για να νιώσει άσχημα;». Οι όροι δόθηκαν στα αγγλικά καθώς, όπως διαπιστώθηκε και στην πιλοτική διερεύνηση που προηγήθηκε, οι μαθητές/τριες είναι εξοικειωμένοι/ες με την αγγλική ορολογία κατά τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή. Επιπλέον, η αναφορά των παραπάνω ερωτήσεων σε

³ Ο αντίστοιχος όρος στα Αγγλικά είναι instant messaging.

συγκεκριμένες ενέργειες (π.χ., αποστολή απειλητικών μηνυμάτων, διάδοση αρνητικών φημών κ.τ.λ.) και η αποφυγή ερωτήσεων γενικού τύπου (π.χ., «Έχεις ασκήσει/δεχθεί ηλεκτρονικό εκφοβισμό τον τελευταίο χρόνο;») έγκειται στο γεγονός ότι οι ερωτήσεις γενικού τύπου δεν είναι συνήθως κατανοητές από παιδιά μικρής ηλικίας (Smith, Cowie, Olafsson, & Liefvooghe, 2002, στο Gradinger, Strohmeier, & Spiel, 2010). Οι πιθανές απαντήσεις στις παραπάνω ερωτήσεις ήταν οι εξής: «δεν έχω κάνει/δεν μου έχει συμβεί ποτέ τίποτε αντίστοιχο», «το έχω κάνει/μου έχει συμβεί 1 ή 2 φορές», «το έχω κάνει/μου έχει συμβεί 2 ή 3 φορές το μήνα», «το κάνω/μου συμβαίνει περίπου 1 φορά την εβδομάδα» και «το κάνω/μου συμβαίνει πολλές φορές την εβδομάδα».

Διαδικασία

Η συλλογή των δεδομένων έγινε στα σχολεία, με την παρουσία του ερευνητή (πρώτος συγγραφέας) και του/της δασκάλου/ας των μαθητών/τριών. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι προηγήθηκε πιλοτική διερεύνηση σε δείγμα 85 μαθητών/τριών (εκτός του δείγματος των 452 μαθητών/τριών) από 6 δημοτικά σχολεία του Νομού Θεσσαλονίκης, κατά την οποία ελέγχθηκε αφενός η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της Κλίμακας για τον «Εθισμό στο Διαδίκτυο», αφετέρου η κατανόηση εκ μέρους των μαθητών/τριών της ορολογίας και της διατύπωσης των ερωτήσεων στο Ερωτηματολόγιο για τον «Ηλεκτρονικό Εκφοβισμό».

Πριν τη συμπλήρωση δόθηκαν ορισμένες εξηγήσεις σχετικά με το στόχο της έρευνας, ενώ τονίστηκε η ανωνυμία των δεδομένων και η εθελοντική φύση της διαδικασίας. Οι μαθητές/τριες κάθε τάξης ρωτήθηκαν αν είχαν πρόσβαση στο διαδίκτυο (από το σπίτι ή εκτός σπιτιού) ή/και αν έκαναν χρήση κινητού τηλεφώνου (δικού τους ή άλλου προσώπου). Οι μαθητές/τριες που απάντησαν αρνητικά σε μία από τις δύο ή και στις δύο παραπάνω ερωτήσεις ήταν λιγότεροι από 10 και δε συμπεριλήφθηκαν στο ερευνητικό δείγμα.

Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου διήρκεσε περίπου 20-30 λεπτά χωρίς να παρατηρηθούν προβλήματα ή δυσκολίες στην κατανόηση των ερωτήσεων. Για τη διεξαγωγή της έρευνας στα σχολεία προηγήθηκε η σχετική άδεια από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του Υπουργείου Παιδείας⁴ και η γραπτή συγκατάθεση των γονέων.

⁴ Αρ. πρωτ.: Φ15/62/6867/Γ1, 15/02/2012.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Συχνότητα και τρόπος χρήσης του διαδικτύου

Σχετικά με τον τρόπο και τη συχνότητα της χρήσης του διαδικτύου, το 45,2% των μαθητών/τριών του δείγματος φάνηκε να εμπίπτει στην κατηγορία της «μέσης-φυσιολογικής» χρήσης, όπως αυτή προσδιορίζεται με βάση την Κλίμακα για τον Εθισμό στο Διαδίκτυο. Το 20,1% των μαθητών/τριών ανήκε στην κατηγορία της «άνω της μέσης-φυσιολογικής» χρήσης, ενώ μόνον το 2,2% του δείγματος εντάχθηκε στην κατηγορία της «υπερβολικής-εθιστικής» χρήσης του διαδικτύου. Επιπλέον, φαίνεται ότι για το 32,5% των μαθητών/τριών του δείγματος η διαδικτυακή χρήση κυμαίνεται σε πολύ χαμηλά επίπεδα (πιο χαμηλά και από τη φυσιολογική/μέση χρήση), καθώς η αθροιστική βαθμολογία των απαντήσεων των μαθητών/τριών ήταν μικρότερη του 20.

Συχνότητα και μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού

Σε ό,τι αφορά το είδος και τη συχνότητα των περιστατικών ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ των μαθητών/τριών του δείγματος, τα ποσοστά των θυμάτων και των θυτών απεικονίζονται στους Πίνακες 2α και 2β αντιστοίχως. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 2α, η πλειονότητα των μαθητών/τριών του δείγματος (σε ποσοστά που κυμαίνονται από 67% έως 84,1%, ανάλογα με τη μορφή του ηλεκτρονικού εκφοβισμού) δεν έχει πέσει ποτέ θύμα ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Επιπλέον, από όσους/ες δήλωσαν ότι έχουν πέσει θύμα διάφορων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού, για τους/τις περισσότερους/ες αυτό συνέβη μόνον 1-2 φορές το χρόνο, με συχνότερες μορφές τη διάδοση αρνητικών φημών ή σχολίων (25,4%), τα απειλητικά μηνύματα (24,1%) και τις ανώνυμες ή απειλητικές κλήσεις στο κινητό τηλέφωνο (19,9%). Από την άλλη, τα ποσοστά των μαθητών/τριών που γίνονται θύματα διαφόρων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού 2-3 φορές το μήνα ή και συχνότερα είναι πολύ χαμηλότερα. Για παράδειγμα, τα ποσοστά των μαθητών/τριών που εκφοβίζονται 2 ή 3 φορές το μήνα, κατά τον τελευταίο χρόνο, ξεκινούν από 3,1%, στην περίπτωση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού μέσω προσβλητικών φωτογραφιών, εικόνων ή βίντεο, και φθάνουν το 8,2% στην περίπτωση των προσβλητικών ή απειλητικών κλήσεων στο κινητό τηλέφωνο.

Αντίστοιχα είναι και τα στοιχεία του Πίνακα 2β, σύμφωνα με τα οποία η πλειονότητα των μαθητών/τριών του δείγματος (σε ποσοστά που κυμαίνονται από 79,9% έως 92%, ανάλογα με τη μορφή του ηλεκτρονικού εκφοβισμού) δεν έχει ασκήσει ποτέ κάποια μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Επιπλέον, από όσους/ες δήλωσαν ότι

Πίνακας 2α. Ποσοστά αυτο-αναφορών «θυμάτων» ηλεκτρονικού εκφοβισμού κατά τον τελευταίο χρόνο (N = 452)

	Έχεις δεχθεί προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις δεχθεί προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες/εικόνες ή βίντεο μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχουν διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για σένα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις δεχθεί κλήσεις στο κινητό σου, όπου δεν σου μιλούν καθόλου ή σου μιλούν προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά;	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ποτέ	303	67.0	380	84.1	305	67.5	305	67.5
Μόνο 1-2 φορές	109	24.1	52	11.5	115	25.4	90	19.9
2 ή 3 φορές το μήνα	22	4.9	14	3.1	18	4.0	37	8.2
Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	5	1.1	1	0.2	2	0.4	8	1.8
Πολλές φορές την εβδομάδα	13	2.9	5	1.1	12	2.7	12	2.7
Σύνολο	452	100.0	452	100.0	452	100.0	452	100.0

Πίνακας 2β. Ποσοστά αυτο-αναφορών «θυτών» ηλεκτρονικού εκφοβισμού κατά τον τελευταίο χρόνο (N = 452)

	Έχεις στείλει σε κάποιον/α προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις στείλει σε κάποιον/α προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον/α μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;		Έχεις κλέψει εσύ κάποιον/α στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Ποτέ	371	82.1	416	92	366	81.0	361	79.9
Μόνο 1-2 φορές	63	13.9	25	5.5	65	14.4	70	15.5
2 ή 3 φορές το μήνα	8	1.8	3	0.7	7	1.5	14	3.1
Περίπου 1 φορά την εβδομάδα	2	0.4	2	0.4	4	0.9	4	0.9
Πολλές φορές την εβδομάδα	8	1.8	6	1.3	10	2.2	3	0.7
Σύνολο	452	100.0	452	100.0	452	100.0	452	100.0

το έχουν κάνει, για τους/τις περισσότερους/ες αυτό συνέβη μόνον 1-2 φορές το χρόνο, με συχνότερες μορφές τις προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις στο κινητό τηλέφωνο (15,5%), τη διάδοση αρνητικών φημών ή σχολίων ηλεκτρονικά (14,4%) και την αποστολή προσβλητικών ή απειλητικών μηνυμάτων (13,9%). Και σε αυτή την περίπτωση τα ποσοστά των μαθητών/τριών που ασκούν κάποια μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού 2-3 φορές το μήνα ή και συχνότερα είναι πολύ χαμηλότερα. Για παράδειγμα, τα ποσοστά των μαθητών/τριών που εκφοβίζουν συχνότερα από 2 ή 3 φορές το μήνα έως και πολλές φορές την εβδομάδα, κατά τον τελευταίο χρόνο, ξεκινούν από το 0,4% και φθάνουν το 3,1%, στην περίπτωση του εκφοβισμού μέσω προσβλητικών ή απειλητικών κλήσεων στο κινητό τηλέφωνο.

Πίνακας 3. Συσχετίσεις των αυτο-αναφορών «εθισμού στο διαδίκτυο» και των μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού

Μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού κατά τον τελευταίο χρόνο	Παράγοντες εθισμού στο διαδίκτυο		
	Εξέχον χαρακτηριστικό	Παραμέληση εργασίας	Έλλειψη/ απώλεια ελέγχου
Έχεις δεχθεί προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	.182*	.192**	.097*
Έχεις στείλει σε κάποιον/α προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	.132**	.232**	.202**
Έχεις δεχθεί προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	.137**	.099*	.222**
Έχεις στείλει σε κάποιον/α προσβλητικές/ανεπιθύμητες φωτογραφίες /εικόνες ή βίντεο μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	.104*	.231**	.109*
Έχουν διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για σένα μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	.148**	.125**	.117*
Έχεις διαδώσει αρνητικές φήμες ή σχόλια για κάποιον/α μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	.105*	.149**	.097*
Έχεις δεχθεί κλήσεις στο κινητό σου, όπου δεν σου μιλούν καθόλου ή σου μιλούν προσβλητικά/υβριστικά/ απειλητικά;	.136**	.237**	.154**
Έχεις καλέσει εσύ κάποιον/α στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	.145**	.228**	.218**

* $p < .05$ ** $p < .01$

Τρόπος χρήσης του διαδικτύου και εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού

Για τη διερεύνηση της πιθανής συσχέτισης μεταξύ της υπερβολικής χρήσης του διαδικτύου και της εμπλοκής σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού εφαρμόστηκε η μη παραμετρική συσχέτιση Spearman Rho. Συγκεκριμένα, διερευνήθηκε η συσχέτιση μεταξύ των διάφορων μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού που περιλάμβανε το ερωτηματολόγιο της έρευνας και των τριών παραγόντων («Εξέχον χαρακτηριστικό», «Παραμέληση εργασίας» και «Έλλειψη/απώλεια ελέγχου») που προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση της Κλίμακας για τον Εθισμό στο Διαδίκτυο (Πίνακας 3).

Ο μη παραμετρικός έλεγχος αποκάλυψε την ύπαρξη χαμηλών αλλά στατιστικά σημαντικών θετικών συσχετίσεων (που κυμαίνονται από .097 έως .237, $p < .05$ ή $p < .01$) ανάμεσα σε κάθε παράγοντα και όλες τις μορφές του ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Με άλλα λόγια, συμπεριφορές εξάρτησης κατά τη χρήση του διαδικτύου (όπως, το να θεωρεί κανείς το διαδίκτυο ως τη σημαντικότερη δραστηριότητα της καθημερινότητάς του, να παραμελεί τα σχολικά του καθήκοντα και να αδυνατεί να οριοθετήσει χρονικά τη χρήση του) συσχετίζονται θετικά με την εμπλοκή των μαθητών/τριών σε διαφορετικές μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού (είτε ως θύτες είτε ως θύματα).

Διαφορές ως προς το φύλο

Για να διαπιστωθεί η πιθανή διαφοροποίηση της συχνότητας της χρήσης του διαδικτύου ανάλογα με το φύλο των μαθητών/τριών, εφαρμόστηκε ο έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2 μεταξύ του παράγοντα φύλο και των τριών παραγόντων της διαδικτυακής χρήσης, όπως αυτοί (οι παράγοντες δηλαδή) προέκυψαν από την Κλίμακα για τον Εθισμό στο Διαδίκτυο. Από την εφαρμογή του ελέγχου φάνηκε να υπάρχει στατιστικώς σημαντική συνάφεια ανάμεσα στο φύλο και στη διαδικτυακή χρήση $\chi^2(3, N = 452) = 24.76, p < .001$. Ειδικότερα, βρέθηκε ότι τα αγόρια υπερερούσαν αριθμητικά σε σχέση με τα κορίτσια τόσο στο επίπεδο της μέσης/φυσιολογικής διαδικτυακής χρήσης ($z = 2.2$ έναντι $z = -2.2$), όσο και στα επίπεδα της άνω της μέσης/φυσιολογικής ($z = 1.9$ έναντι $z = -1.9$) και της υπερβολικής/εθιστικής διαδικτυακής χρήσης ($z = 2.3$ έναντι $z = -2.3$).

Επιπλέον, η στατιστικώς σημαντική κύρια επίδραση του φύλου σε σχέση με τη συχνότητα της χρήσης του διαδικτύου επιβεβαίωσε και η εφαρμογή της πολυμεταβλητής ανάλυσης διακύμανσης (MANOVA), Pillai's trace = .033, $F(3, 448) = 5.081, p = .002$, μερικό $\eta^2 = .92$. Συγκεκριμένα, φάνηκε ότι το φύλο διαφοροποιεί στατιστικώς σημαντικά τις αναφορές των μαθητών/τριών ως προς τους τρεις παράγοντες που αφορούν συμπεριφορές εξάρτησης, ενδεικτικές του διαδικτυακού εθισμού:

Πίνακας 4. Διαφορές φύλου στις αυτο-αναφορές για «διαδικτυακό εθισμό»

Παράγοντες διαδικτυακού εθισμού	Φύλο	<i>M.O.</i>	<i>T.A.</i>
«Εξέχον χαρακτηριστικό»	Αγόρια	8.91	7.09
	Κορίτσια	6.23	5.99
«Παραμέληση εργασίας»	Αγόρια	3.85	2.78
	Κορίτσια	3.56	3.13
«Έλλειψη/απώλεια ελέγχου»	Αγόρια	10.71	4.9
	Κορίτσια	9.18	4.86

«Εξέχον χαρακτηριστικό», $F(1, 450) = 9.873, p = .002$, μερικό $\eta^2 = .088$, «Παραμέληση εργασίας», $F(1, 450) = 11.344, p = .001$, μερικό $\eta^2 = .72$, «Έλλειψη/απώλεια ελέγχου», $F(1, 450) = 11.112, p = .001$, μερικό $\eta^2 = .091$. Οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις των απαντήσεων ανάμεσα στα αγόρια και τα κορίτσια του δείγματος παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.

Για τη διερεύνηση της επίδρασης του φύλου στην εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού εφαρμόστηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος ισότητας Mann-Whitney (Mann-Whitney U test) με ανεξάρτητη μεταβλητή τη διχοτομική μεταβλητή του φύλου και εξαρτημένες μεταβλητές τις απαντήσεις στις οκτώ ερωτήσεις του ερωτηματολογίου της έρευνας, κάθε μία από τις οποίες αντιπροσώπευε και μια διαφορετική μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Για καμία από τις ερωτήσεις δε βρέθηκε στατιστικώς σημαντική η κύρια επίδραση του φύλου ($p > .05$), γεγονός που επιβεβαιώνει ότι στη συγκεκριμένη τουλάχιστον έρευνα η εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού δε διαφοροποιείται με βάση το φύλο των μαθητών/τριών.

Διαφορές ως προς τη σχολική επίδοση

Για να διαπιστωθεί η πιθανή διαφοροποίηση της συχνότητας της χρήσης του διαδικτύου ανάλογα με τη σχολική επίδοση των μαθητών/τριών, εφαρμόστηκε ο έλεγχος ανεξαρτησίας χ^2 ανάμεσα στα δύο επίπεδα της σχολικής επίδοσης («Πολύ καλά» και «Άριστα») και στα τρία επίπεδα της διαδικτυακής χρήσης (μέση/φυσιολογική, άνω της μέσης/φυσιολογικής, υπερβολική/εθιστική χρήση). Ο έλεγχος δεν έδειξε καμία στατιστικώς σημαντική συνάφεια ανάμεσα στις παραπάνω μεταβλητές, που σημαίνει ότι στην παρούσα έρευνα η υπερβολική, μέση ή φυσιολογική χρήση του διαδικτύου αφορούσε εξίσου μαθητές και μαθήτριες ανεξάρτητα από την επίδοσή τους στο σχολείο.

Επιπλέον, για την ανίχνευση της πιθανής επίδρασης της σχολικής επίδοσης στην υπερβολική χρήση του διαδικτύου εφαρμόστηκε η πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (MANOVA) με ανεξάρτητη μεταβλητή τη διχοτομική μεταβλητή της σχολικής επίδοσης («Πολύ καλά» και «Άριστα») και εξαρτημένες μεταβλητές τους μέσους όρους των αναφορών στις τρεις ενδεικτικές του διαδικτυακού εθισμού συμπερι-

φορές, όπως αυτές προέκυψαν από την παραγοντική ανάλυση («Εξέχον χαρακτηριστικό», «Παραμέληση εργασίας», «Έλλειψη/απώλεια ελέγχου»). Η κύρια επίδραση της σχολικής επίδοσης βρέθηκε στατιστικώς σημαντική μόνον για τον παράγοντα «Παραμέληση Εργασίας», $F(1, 450) = 13.966, p < .001$, μερικό $\eta^2 = .962$ («Πολύ καλά»: $M.O. = 4.91, T.A. = 3.59$ και «Άριστα»: $M.O. = 3.13, T.A. = 3.32$) και όχι για τους παράγοντες «Εξέχον Χαρακτηριστικό» και «Έλλειψη/απώλεια Ελέγχου».

Τέλος, για τη ανίχνευση της επίδρασης του επιπέδου της σχολικής επίδοσης στις αυτο-αναφορές για τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, εφαρμόστηκε ο μη παραμετρικός έλεγχος ισότητας Mann-Whitney (Mann-Whitney U test) με ανεξάρτητη μεταβλητή τη διχοτομική μεταβλητή της σχολικής επίδοσης («Πολύ καλά» και «Άριστα») και εξαρτημένες τις απαντήσεις στις 8 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου της έρευνας, κάθε μία από τις οποίες αντιπροσώπευε και μια διαφορετική μορφή ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Η κύρια επίδραση του επιπέδου της σχολικής επίδοσης βρέθηκε στατιστικώς σημαντική στις ακόλουθες τρεις μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού: τα προσβλητικά ή απειλητικά ηλεκτρονικά μηνύματα που στέλνει κάποιος/α (ως θύτης) (Mann-Whitney U = 9809.5, $p < .01$) τις προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις μέσω κινητού που κάνει κάποιος/α (ως δράστης) (Mann-Whitney U = 8812.0, $p < .01$) και τις προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις μέσω κινητού που δέχεται κάποιος/α (ως θύμα) (Mann-Whitney U = 9397.0, $p < .05$). Οι διαφορές στις αυτο-αναφορές των μαθητών/τριών ως προς τις παραπάνω ενέργειες ηλεκτρονικού εκφοβισμού με βάση την επίδοσή τους παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.

Πίνακας 5. Διαφορές στις μορφές του ηλεκτρονικού εκφοβισμού με βάση το επίπεδο της σχολικής επίδοσης

Μορφές ηλεκτρονικού εκφοβισμού κατά τον τελευταίο χρόνο	Σχολική επίδοση	Μέση κατάταξη
Έχεις στείλει προσβλητικά/απειλητικά μηνύματα σε κάποιον/α μέσω διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου;	«Πολύ καλά» «Άριστα»	251.9 222.83
Έχεις δεχθεί κλήσεις στο κινητό σου, όπου δεν σου μιλούν καθόλου ή σου μιλούν προσβλητικά/υβριστικά/ απειλητικά;	«Πολύ καλά» «Άριστα»	269.4 220.31
Έχεις καλέσει εσύ κάποιον/α στο κινητό μιλώντας προσβλητικά/υβριστικά/ απειλητικά ή χωρίς να μιλάς καθόλου;	«Πολύ καλά» «Άριστα»	259.14 221.79

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν από τη μια η διερεύνηση της συχνότητας των φαινομένων της παθολογικής χρήσης του διαδικτύου και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού μεταξύ των μαθητών/τριών της Στ΄ Δημοτικού, και από την άλλη η εύρεση της σχέσης των δύο φαινομένων μεταξύ τους, καθώς και με το φύλο και τη σχολική επίδοση των μαθητών/τριών.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, τόσο η συχνότητα της χρήσης του διαδικτύου όσο και η εμπλοκή σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού από τους/τις μαθητές/τριες που συμμετείχαν στην έρευνα επιβεβαιώνουν την Υπόθεση 1. Ειδικότερα, τα ποσοστά των μαθητών/τριών του δείγματος που ανήκουν στην κατηγορία της «υπερβολικής-εθιστικής» (2,2%) αλλά και στην κατηγορία της «άνω της μέσης-φυσιολογικής» χρήσης (20,1%) κρίνονται ανησυχητικά, δεδομένου ότι η διείσδυση του ηλεκτρονικού υπολογιστή στα ελληνικά δημοτικά σχολεία και, γενικότερα, στη ζωή των Ελλήνων μαθητών/τριών έγινε αργότερα συγκριτικά με άλλες χώρες (Aslanidou & Menexes, 2008. Papastergiou & Solomonidou, 2005). Ωστόσο, τα παραπάνω ποσοστά είναι αντίστοιχα ή και υψηλότερα άλλων χωρών (π.χ., Νορβηγία, Κίνα, Κορέα, Σιγκαπούρη) πιο προηγμένων τεχνολογικά και μεγαλύτερων πληθυσμιακά (Bayraktar & Gün, 2007. Kim et al., 2007. Ki Sook & Kyunghee, 2009. Mythily, Qiu, & Winslow, 2008. Zboralski et al., 2009). Επιπλέον, το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα ποσοστά κινούνται στα ίδια ή και σε υψηλότερα επίπεδα αντίστοιχων ποσοστών που αφορούν σε εφήβους μαθητές/τριες Γυμνασίου και Λυκείου (π.χ., Bayraktar & Gün, 2007. M.E.Y., 2008. Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009. Siomos et al., 2008), όπου η ανεξέλεγκτη διαδικτυακή χρήση είναι συνήθως εντονότερη, χηρίζει ακόμη μεγαλύτερης προσοχής. Το παραπάνω εύρημα πιθανώς να οφείλεται στο γεγονός ότι στη χώρα μας δεν έχει συνειδητοποιηθεί στο βαθμό που θα έπρεπε ότι η ριψοκίνδυνη χρήση του διαδικτύου έχει πάρει ανεξέλεγκτες διαστάσεις και αφορά πλέον όλο και μικρότερες ηλικίες. Αυτό έχει ως επακόλουθο να μην έχει δοθεί η δέουσα σημασία και να μην έχουν υιοθετηθεί βασικές κατευθυντήριες γραμμές και μέτρα πρόληψης ως προς τη χρήση του διαδικτύου τόσο σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο οικογένειας και σχολείου.

Ως προς την έκταση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, φάνηκε πως η εμπλοκή των περισσότερων μαθητών/τριών του δείγματος είναι μεμονωμένη ή περιστασιακή (μόνον 1-2 φορές). Επιπλέον, τα ποσοστά τόσο της θυματοποίησης (11% έως 25% περίπου) όσο και του εκφοβισμού (5% έως 16% περίπου) που ασκούν οι μαθητές/τριες του δείγματος εμπίπτουν στα ποσοστά που έχουν βρει ανάλογες διεθνείς μελέτες. Για παράδειγμα, οι Kowalski et al. (2008), σε μια επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, αναφέρουν ότι τα ποσοστά των παιδιών θυμάτων και δρα-

στών ηλεκτρονικού εκφοβισμού, με συχνότητα μια ή δύο φορές το χρόνο, κυμαίνονται από 4-53% και από 3-23% αντίστοιχα. Το γεγονός ότι η πλειονότητα του δείγματος βρέθηκε στη θέση του θύτη/θύματος μόνο μία ή δύο φορές ίσως να υποδηλώνει έναν πειραματισμό των μαθητών/τριών Δημοτικού με νέες μορφές συμπεριφοράς στο διαδίκτυο, που δεν εμπεριέχει απαραίτητα την πρόθεση να βλάψουν κάποιον/α άλλον/η. Ωστόσο, αξίζει να σταθούμε και στα ποσοστά εκείνα που φανερώουν τακτικότερη εμπλοκή των παιδιών σε περιστατικά θυματοποίησης (0,2% έως 8,2%) και εκφοβισμού (0,4% έως 3,1%). Τα ποσοστά αυτά κρίνονται επίσης ανησυχητικά καθώς αφορούν στην Α/βάθμια εκπαίδευση μιας πληθυσμιακά μικρής χώρας που η εξοικείωσή της με τις νέες τεχνολογίες και η αξιοποίηση του διαδικτύου στα σχολεία ακολούθησε βεβαιασμένους ρυθμούς σε σχέση με άλλες χώρες.

Από την άλλη πλευρά, η θετική συσχέτιση των φαινομένων του διαδικτυακού εθισμού και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού φάνηκε να ισχύει και για μαθητές/τριες σχολικής ηλικίας, επιβεβαιώνοντας έτσι την Υπόθεση 2. Το συγκεκριμένο εύρημα συμφωνεί με τα αποτελέσματα των περισσότερων ερευνών διεθνώς, τα οποία αναφέρονται στη σύνδεση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού με την ανεξέλεγκτη χρήση του διαδικτύου γενικότερα (Bayraktar & Gün, 2007. Erdur-Baker, 2010. Hinduja & Patchin, 2006. Li, 2007. Smith et al., 2008. Ybarra, 2004). Πιο συγκεκριμένα, μαθητές και μαθήτριες που υπερ-απασχολούνται στο διαδίκτυο, το θεωρούν σημαντικό κομμάτι της καθημερινότητάς τους, παραμελούν τα σχολικά τους καθήκοντα και αδυνατούν να ελέγξουν τη χρήση του (συμπεριφορές χαρακτηριστικές του διαδικτυακού εθισμού) συνδέονται ταυτόχρονα με τους ρόλους του ηλεκτρονικού θύτη ή του θύματος. Με άλλα λόγια, όσες περισσότερες ώρες αφιερώνουν τα παιδιά στο διαδίκτυο, τόσο πιθανότερο είναι να αναπτύξουν μια διαδικτυακή επικοινωνία με γνωστά ή/και άγνωστα άτομα, στο πλαίσιο της οποίας μπορεί να μπουν στον πειρασμό να θυματοποιηθούν ή/και να θυματοποιηθούν.

Αναφορικά με το διαδικτυακό εθισμό και το φύλο, επιβεβαιώθηκε η Υπόθεση 3α καθώς τα αγόρια που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν αυτά που φάνηκε να συνδέονται περισσότερο από ότι τα κορίτσια με την υπερβολική αλλά και την παθολογική χρήση του διαδικτύου, καθώς και με συμπεριφορές χαρακτηριστικές του διαδικτυακού εθισμού (π.χ., απόδοση εξέχουσας σημασίας στο διαδίκτυο ως μέρος της καθημερινότητάς τους, παραμέληση σχολικών υποχρεώσεων, έλλειψη/απώλεια ελέγχου). Το παραπάνω εύρημα επιβεβαιώνεται από την πλειονότητα των διεθνών ερευνητικών δεδομένων που εστιάζουν όμως σε εφήβους και κάνουν λόγο για σύνδεση των αγοριών με τον εθισμό αλλά και με τον κίνδυνο εθισμού στο διαδίκτυο (Chou & Hsiao, 2000. M.E.Y., 2008. Μήτσιου & Στογιαννίδου, 2009. Siomos et al., 2008. Smahel & Machovcova, 2006. Tsitsika et al., 2009). Αντίστοιχη είναι και η εικόνα από μαθητές/τριες Δημοτικού, όπου τα αγόρια συνδέονται με μεγαλύτερο

κίνδυνο (Bayraktar & Gün, 2007) και υψηλότερα ποσοστά εθισμού (Chiu et al., 2004. Zboralski et al., 2009).

Το γεγονός ότι τα αγόρια φαίνεται να έχουν την τάση να αφιερώνουν παραπάνω χρόνο στο διαδίκτυο και άρα να κινδυνεύουν περισσότερο από την υπερβολική ή εθιστική χρήση του διαδικτύου θα μπορούσε, όπως τονίζουν οι Bayraktar και Gün (2007), να αποδοθεί στα γενικότερα πρότυπα κοινωνικοποίησης που ισχύουν για τα φύλα σε μια μεσογειακή χώρα όπως η Ελλάδα. Σε ένα τέτοιο κοινωνικό πλαίσιο, οι ρυθμοί/διεργασίες κοινωνικής δικτύωσης που προωθούνται από φορείς κοινωνικοποίησης όπως η οικογένεια είναι ίσως ταχύτεροι για τα αγόρια, τα οποία έρχονται νωρίτερα σε επαφή με τις νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο και εξοικειώνονται σε μεγαλύτερο βαθμό με αυτά. Αυτού του είδους η εξοικείωση συνεπάγεται συνήθως εντονότερη διαδικτυακή ενασχόληση και άρα πιθανότερο κίνδυνο εξάρτησης. Επιπλέον, η τάση αυτή των αγοριών ίσως εξηγείται και από τη γενικότερη τάση των ανδρών να χρησιμοποιούν συχνότερα το διαδίκτυο για να καλύψουν άλλες συμπεριφορές εξάρτησης, όπως τα διαδικτυακά ηλεκτρονικά παιχνίδια, τα οποία φαίνεται να αποτελούν και την κύρια ενασχόληση των διαδικτυακά ενεργών αγοριών αυτής της ηλικίας (Griffiths, 1995). Σύμφωνα με τους ερευνητές, η συγκεκριμένη ενασχόληση προσφέρει στα αγόρια ένα αίσθημα κυριαρχίας, εντονότερο απ' ό τι στα κορίτσια, με αποτέλεσμα την υπεραπασχόληση τους με αυτά και επομένως το μεγαλύτερο κίνδυνο εθισμού τους (Cesarone, 1994, στο Chiu et al., 2004).

Αναφορικά με τη σύνδεση του φύλου και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού, επιβεβαιώθηκε η Υπόθεση 3β, καθώς φάνηκε ότι τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια εμπλέκονται στον ίδιο περίπου βαθμό σε συμπεριφορές εκφοβισμού ή/και θυματοποίησης. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τα δεδομένα άλλων μελετών (Ανδρέου et al., 2011. Beran & Li, 2005. Karatzia & Sygkollitou, 2009. Oliver & Candappa, 2003. Hinduja & Patchin, 2006. Smith et al., 2008) και επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η εξοικείωση των σημερινών αγοριών και κοριτσιών με τις νέες τεχνολογίες είναι εξίσου ισχυρή από μικρή ηλικία, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες εμπλοκής τους σε περιστατικά ηλεκτρονικού εκφοβισμού. Αναφορικά με το ότι ο διαδικτυακός εθισμός φάνηκε να συνδέεται κυρίως με τα αγόρια ενώ ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός και με τα δύο φύλα, σημαίνει ενδεχομένως ότι τα κορίτσια βιώνουν ή/και ασκούν εκφοβισμό στο πλαίσιο συντομότερων χρονικά επισκέψεων στο διαδίκτυο. Κάτι που δεν ισχύει για τα αγόρια, τα οποία φαίνεται ότι «απορροφώνται» περισσότερο χρόνο και από άλλες διαδικτυακές ασχολίες όπως τα διαδικτυακά βιντεοπαιχνίδια (Cesarone, 1994, στο Chiu et al., 2004).

Ένα ακόμη αποτέλεσμα της παρούσας εργασίας ήταν η απουσία σύνδεσης του επιπέδου σχολικής επίδοσης των μαθητών/τριών με τη συχνότητα χρήσης του διαδικτύου. Αντίθετα, η υπερβολική ή ακόμη και η εθιστική διαδικτυακή χρήση

φάνηκε να αφορά όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες του δείγματος ανεξαρτήτως του επιπέδου επίδοσης στο σχολείο. Μόνον ως προς τον παράγοντα της παραμέλησης των σχολικών εργασιών/καθηκόντων φάνηκε να υπάρχει σύνδεση με το χαμηλότερο επίπεδο σχολικής επίδοσης των μαθητών/τριών. Το παραπάνω εύρημα επιβεβαιώνει μερικώς την Υπόθεση 4α. Με άλλα λόγια, η παραμέληση των σχολικών υποχρεώσεων λόγω της υπερβολικής διαδικτυακής χρήσης συνδέεται κυρίως με τα παιδιά εκείνα που σημειώνουν χαμηλότερη σχολική επίδοση. Η σύνδεση αυτή θα μπορούσε να ερμηνευτεί με δύο τρόπους: είτε ο υπερβολικός χρόνος που αφιερώνεται στο διαδίκτυο λειτουργεί ανασταλτικά στο χρόνο της σχολικής μελέτης- προετοιμασίας, με συνέπεια την πτώση της σχολικής επίδοσης, είτε το αντίθετο. Τα παιδιά, δηλαδή, που για διάφορους άλλους λόγους (εκτός του διαδικτύου) παραμελούν τα μαθήματά τους και παρουσιάζουν χαμηλή σχολική επίδοση έχουν περισσότερο χρόνο καθημερινά για να τον διαθέσουν σε μια νέα ενασχόληση όπως το διαδίκτυο, καταλήγοντας έτσι να κάνουν υπερβολική ή ακόμη και εθιστική χρήση και να παραμελούν ακόμη περισσότερο τα σχολικά τους καθήκοντα.

Αν και η παρούσα έρευνα έδειξε ότι η υπερβολική διαδικτυακή χρήση αφορά κάθε μαθητή/τρια, ανεξαρτήτως επιπέδου σχολικής επίδοσης, παλαιότερα διεθνή ερευνητικά δεδομένα συνδέουν την υπερβολική αλλά και την εθιστική διαδικτυακή χρήση με τη χαμηλή σχολική επίδοση μαθητών/τριών τόσο στην Α/βάθμια όσο και στη Β/βάθμια εκπαίδευση (Bayraktar & Gün, 2007. Chiu et al., 2004. Welsh, 1999. Young, 1996). Ως προς αυτές τις μελέτες όμως θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι έχουν διεξαχθεί αρκετά χρόνια πριν, όταν η εξάπλωση και η διείσδυση των νέων τεχνολογιών στη ζωή των παιδιών και των εφήβων ακολουθούσε πιο αργούς ρυθμούς απ' ότι σήμερα. Άρα, η εξοικείωση τόσο των «καλών» όσο και των «λιγότερο καλών» μαθητών/τριών με το διαδίκτυο δεν ήταν ίδια, όπως παρατηρείται σήμερα.

Ως προς τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό, το χαμηλότερο επίπεδο σχολικής επίδοσης των μαθητών/τριών φάνηκε να συνδέεται αρνητικά μόνον με τρεις μορφές εκφοβισμού (τα προσβλητικά ή απειλητικά ηλεκτρονικά μηνύματα που στέλνει κάποιος/α ως θύτης, τις προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις μέσω κινητού που κάνει κάποιος/α ως δράστης και τις προσβλητικές ή απειλητικές κλήσεις μέσω κινητού που δέχεται κάποιος/α ως θύμα), επιβεβαιώνοντας και πάλι μερικώς την Υπόθεση 4β. Η πλειονότητα, ωστόσο, των μορφών ηλεκτρονικού εκφοβισμού και θυματοποίησης φάνηκε ότι αφορά εξίσου κάθε μαθητή/τρια ανεξάρτητα από το επίπεδο της σχολικής του/της επίδοσης. Στη διεθνή βιβλιογραφία ορισμένες μελέτες φαίνεται να συμφωνούν με το συγκεκριμένο εύρημα, καθώς δε συνδέουν το επίπεδο της σχολικής επίδοσης με το βαθμό εμπλοκής των μαθητών/τριών στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (Huang & Chou, 2010). Άλλες έρευνες όμως διαφωνούν,

καθώς συνδέουν τους/τις χαμηλότερης κυρίως επίδοσης μαθητές/τριες με τους ρόλους του ηλεκτρονικού θύτη/θύματος (Brown, 2010. Hinduja & Patchin, 2006. Johnson, 2009. Li, 2007. Schneider et al., 2011).

Το γεγονός, ωστόσο, ότι παρατηρήθηκε σύνδεση των παιδιών με χαμηλότερη επίδοση έστω και με τρεις μόνον ενέργειες ηλεκτρονικού εκφοβισμού θα μπορούσε να αποδοθεί στο ότι η ελλιπής αυτο-εκτίμηση και το αίσθημα ανασφάλειας που συνήθως χαρακτηρίζουν τους εμπλεκόμενους στον εκφοβισμό (θύτες/θύματα) δυσκολεύουν τη συγκέντρωση και την προσοχή τους στην τάξη και κατά συνέπεια την επίδοσή τους και την ομαλή προσαρμογή στο σχολικό περιβάλλον γενικότερα (Johnson, 2009). Αντίστροφα πάλι, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως μαθητές/τριες που για διάφορους άλλους λόγους δεν ασχολούνται με τα μαθήματά τους, σημειώνοντας έτσι μέτριες ή χαμηλές επιδόσεις, έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να αναλώνουν τον ελεύθερο χρόνο τους καθημερινά σε διάφορες διαδικτυακές υπηρεσίες, στο πλαίσιο των οποίων μπορεί να θυματοποιηθούν ή/και να θυματοποιηθούν.

Τα παραπάνω αποτελέσματα θα πρέπει να ληφθούν υπόψη με κάποια επιφύλαξη εξαιτίας ορισμένων περιορισμών στους οποίους υπόκεινται. Συγκεκριμένα, η αστική προέλευση (και ο αριθμός) των μαθητών/τριών της έρευνας καθιστά το δείγμα μη αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού. Επίσης, οι πιθανώς κοινωνικά αποδεκτές απαντήσεις που δόθηκαν από ορισμένους/ες μαθητές/τριες στο ερωτηματολόγιο της έρευνας ίσως επηρέασαν την εσωτερική εγκυρότητα των δεδομένων.

Σε κάθε περίπτωση, η παρούσα μελέτη αποτελεί ένα πρώτο βήμα καταγραφής της έκτασης των φαινομένων του διαδικτυακού εθισμού και του ηλεκτρονικού εκφοβισμού σε μαθητές/τριες Δημοτικού και συνιστά γόνιμο έδαφος για τη διενέργεια μελλοντικών ερευνών που θα εξετάζουν και άλλες σημαντικές παραμέτρους των δύο φαινομένων (π.χ., την έκταση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού εντός και εκτός σχολείου, το ρόλο των συνομηλίκων/«μαρτύρων», το μορφωτικό επίπεδο γονέων, τις ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις κ.ά.). Επιπλέον, τα παραπάνω αποτελέσματα μπορεί να αποτελέσουν έναυσμα για την ευαισθητοποίηση γονέων και εκπαιδευτικών, ώστε να δεσμευτούν στην εφαρμογή προγραμμάτων πρόληψης της ριψοκίνδυνης χρήσης των νέων τεχνολογιών από τη δημοτική αλλά και την προσχολική ακόμη εκπαίδευση, γεγονός που προϋποθέτει πρωτίστως την ανάλογη κατάρτιση/ενημέρωση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των γονέων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- American Psychiatric Association (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th Ed.). Washington, DC: Author.
- Amichai-Hamburger, Y. (2013). Editorial: Youth Internet and wellbeing. *Computers in Human Behavior*, 29, 1-2.
- Ανδρέου, Ε., Ζαφειροπούλου, Μ., Γκαραγκούνη-Αραίου, Φ., & Ρούση-Βέργου, Χ. (2011). Ηλεκτρονικός εκφοβισμός σε μαθητές Λυκείου: Μια πιλοτική έρευνα. Στο Κ. Σιώμος & Γ. Φλώρος (Επ. Έκδ.), *Έρευνα, πρόληψη, αντιμετώπιση των κινδύνων στη χρήση του διαδικτύου - Τόμος Πρακτικών του Ιου Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης της Διαταραχής Εθισμού στο Διαδίκτυο*. Λάρισα: Αφοί Δ. Τσακμάκη.
- Aslanidou, S., & Menexes, G. (2008). Youth and the Internet: Uses and practices in the home. *Computers & Education*, 51(3), 1375-1391.
- Bayraktar, F., & Gün, Z. (2007). Incidence and correlates of internet usage among adolescents in North Cyprus. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 191-197.
- Beran, T., & Li, Q. (2005). A new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32(3), 265-277.
- Brown, M. (2010). *Cyberbullying among adolescents and its relationship to academic achievement*. Unpublished master's thesis, Master of Arts in Child Development, California State University, Sacramento.
- Campbell, M. A. (2007). *Cyber bullying and young people: Treatment principles not simplistic advice*. Retrieved August 12, 2012, from <http://eprints.qut.edu.au/14903/1/14903.pdf>
- Campbell, M. A. (2005a). Cyberbullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68-76.
- Campbell, M. A. (2005b). *The impact of the mobile phone on young people's social life*. Paper presented at the Social Change in the 21st Century Conference, Queensland, Australia.
- Campfield, D. C. (2008). *Cyber bullying and victimization: Psychosocial characteristics of bullies, victims, and bully/victims*. Unpublished doctoral dissertation, University of Montana, Missoula, Montana.
- Cao, F., & Su, L. (2007). Internet addiction among Chinese adolescents: Prevalence and psychological features. *Child: Care, Health and Development*, 33(3), 275-281.
- Charlton, T., Panting, C., & Hannan, A. (2002). Mobile telephone ownership and usage among 10- and 11-year-olds: Participation and exclusion. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 7(3), 152-163.
- Chiu, S., Lee, J., & Huang, D. (2004). Video game addiction in children and teenagers in Taiwan. *CyberPsychology & Behavior*, 7(5), 571-581.
- Chou, C., & Hsiao, M. (2000). Internet addiction, usage, gratification, and pleasure experience: The Taiwan college students' case. *Computers & Education*, 35(1), 65-80.
- Cole, A. M., Krohn, E., Jewell, J., & Hupp, S. (2011). *Age and gender differences associated with cyberbullying behaviors*. Retrieved September 15, 2012, from <http://www.nasponline.org/conventions/2011/handouts/po/FINAL%20NASP%202011%20Handout%20Amanda.doc>

- Dowell, B. E., Burgess, W. A., & Cavanaugh, J. D. (2009). Clustering of internet risk behaviors in a middle school student population. *Journal of School Health, 79*(11), 547-553.
- Erdur-Baker, O. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society, 12*(1), 109-125.
- Gradinger, P., Strohmeier, D., & Spiel, Ch. (2010). Definition and measurement of cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 4*(2), 1-14.
- Griffiths, M. D. (1997). Psychology of computer use: XLIII. Some comments on 'addictive use of the internet' by Young. *Psychological Report, 80*, 81-82.
- Griffiths, M. D. (1995). Technological addictions. *Clinical Psychology Forum, 76*, 14-19.
- Hasebrink, S., Görzig, A. S., Haddon, L. G., Kalmus, V., & Livingstone, S. (2011). *Patterns of risk and safety online: In-depth analyses from the EU Kids Online survey of 9- to 16-year-olds and their parents in 25 European countries*. LSE, London: EU Kids Online.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior, 29*(2), 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice, 4*(2), 148-169.
- Huang, Y., & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior, 26*(6), 1581-1590.
- Johansson, A., & Götestam, K. G. (2004). Internet addiction: Characteristics of a questionnaire and prevalence in Norwegian youth (12-18 years). *Scandinavian Journal of Psychology, 45*(3), 223-229.
- Johnson, J. M. (2009, March). *The impact of cyber bullying: A new type of relational aggression*. Paper based on a program presented at the American Counselling Association Annual Conference and Exposition, Charlotte, North Carolina.
- Καπατζιά, Α. (2008). *Ηλεκτρονικός εκφοβισμός: Διερεύνηση της φύσης και της έκτασης του φαινομένου σε εφήβους*. Δημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία. Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Kapatzia, A., & Sygkollitou, E. (2009). Cyberbullying in middle and high schools: Prevalence, gender and age differences. In B. Sapio, L. Haddon, E. Mante-Meijer, L. Fortunati, T. Turk, & E. Loos (Eds.), *The Good, the Bad and the Challenging. Conference proceedings* (Vol. II, pp. 1032-1040). Koper: ABS Center
- Kim, Y. H., Son, H. M., Yang, Y. O., Cho, Y. R., & Lee, N. Y. (2007). Relation between internet game addiction in elementary school students and student's perception of parent-child attachment. *Journal of Korean Academy of Child Health Nursing, 13*(4), 383-389.
- Ki Sook, K., & Kyunghye, K. (2009). Parent related factors in internet game addiction among elementary school students. *Journal of Korean Academy of Child Health Nursing, 15*(1), 24-33.
- Kowalski, R. M., & Limber, P. S. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 22-30.
- Kowalski, R. M., Limber, P. S., & Agatston, W. P. (2008). *Cyber bullying: Bullying in the digital age*. Oxford: Blackwell.

- Lenhart, A., Purcell, K., Smith, A., & Zickuhr, K. (2010). *Social media and mobile internet use among teens and young adults*. Retrieved July, 22, 2012, from http://www.pewinternet.org/~/media/Files/Reports/2010/PIP_Social_Media_and_Young_Adults_Report_Final_with_toplevels.pdf
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777-1791.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in schools. A research of gender differences. *School Psychology International*, 27(2), 157-170.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full findings*. LSE, London: EU Kids Online.
- Maher, D. (2008). Cyberbullying: An ethnographic case study of one Australian upper primary school class. *Youth Studies Australia*, 27(4), 50-57.
- Μήτσιου, Ε., & Στογιαννίδου Α. (2009). Σύνδεση χαρακτηριστικών προσωπικότητας και επιπέδων χρήσης του διαδικτύου σε εφηβικό πληθυσμό. Στο Π. Βορριά, Δ. Τατά, & Χ. Αθανασιάδου (Επ. Έκδ.), *Επιστημονική επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας* (Τόμος Θ', σ. 113-134). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362-374.
- Mishna, F., Houry-Kassabri, M., Gadalla, T., & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 63-70.
- Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2007). Trends in youth reports of sexual solicitations, harassment, and unwanted exposure to pornography on the Internet. *Journal of Adolescent Health*, 12, 314-324.
- Mitchell, P. (2000). Internet addiction: Genuine diagnosis or not? *The Lancet*, 355, 632.
- Μονάδα Εφηβικής Υγείας Αθηνών [Μ.Ε.Υ.] (2008). *Χρήση και κατάχρηση του διαδικτύου (Internet): Συσχετίσεις με ψυχοκοινωνικούς παράγοντες που αφορούν τους χρήστες*. Ανακτήθηκε 11 Αυγούστου 2011, από <http://www.youth-health.gr/gr/index.php>
- Mythily, S., Qiu, S., & Winslow, M. (2008). Prevalence and correlates of excessive internet use among youth in Singapore. *Annals Academy of Medicine*, 37(1), 9-14.
- National Children's Homes (2005). Putting U in the picture-mobile phone bullying survey. Retrieved November 21, 2011, from www.nch.org.uk
- Oliver, C., & Candappa, M. (2003). *Tackling bullying: Listening to the views of children and young people*. Research Report RR400. Retrieved September 29, 2011, from <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/RR400.pdf>
- Papastergiou, M., & Solomonidou, C. (2005). Gender issues in internet access and favourite internet activities among Greek high school pupils inside and outside school. *Computers & Education*, 44(4), 377-393.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2012). Cyberbullying: Neither an epidemic nor a rarity. *European*

- Journal of Developmental Psychology*, 9(5), 539-543.
- Poli, R., & Agrimi, E. (2012). Internet addiction disorder: Prevalence in an Italian student population. *Nordic Journal of Psychiatry*, 66(1), 55-59.
- Popovic-Citic, B., Djuric, S., & Cvetkovic, V. (2011). The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia. *School Psychology International*, 32(4), 412-424.
- Price, M., & Dagleish, J. (2010). Experiences, impacts and copying strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2), 51-59.
- Scherer, K. (1997). College life on-line: Healthy and unhealthy internet use. *Journal of College Student Development*, 38(6), 655-665.
- Schneider, K. S., O'Donnell, L., Stueve, A., & Coulter, S. W. R. (2011). Cyberbullying, school bullying, and psychological distress: A regional census of high school students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171-177.
- Siomos, K., Dafouli, E., Braimiotis, D., Mouzas, O., & Angelopoulos, N. (2008). Internet addiction among Greek adolescent students. *CyberPsychology and Behavior*, 11(6), 653-657.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147-154.
- Slonje, R., Smith, P. K., & Frisen, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior*, 29, 26-32.
- Smahel, D., & Machovcova, K. (2006). Internet use in the Czech Republic: Gender and age differences. In F. Sudweeks, H. Hrachovec, & Ch. Ess (Eds.), *Cultural attitudes towards technology and communication* (pp. 521-533). Murdoch, Australia: School of Information Technology, Murdoch University.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., & Tippett, N. (2006). *An investigation into cyber bullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyber bullying. A report to the Anti-Bullying Alliance*. London: Unit for School and Family Studies, Goldsmiths College, University of London.
- Smith, P. K., & Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7, 193-212.
- Stomfay-Stitz, A., & Wheeler, E. (2007). Cyberbullying and our middle school girls. *Childhood Education*, 83(5), 308J-308K.
- Tsitsika, A., Critselis, E., Kormas, G., Filippopoulou, A., Tounissidou, D., Freskou, A., Spiliopoulou, T., Louizou, A., Konstantoulaki, E., & Kafetzis, D. (2009). Internet use and misuse: A multivariate regression analysis of the predictive factors of internet use among Greek adolescents. *European Journal of Pediatrics*, 168(6), 655-665.
- Τσορμπαζούδης, Χ., & Αγγελαιόπουλος, Γ. (2012). Περιγραφικά δεδομένα κυβερνοεγκοφισμού από σχολεία της ελληνικής επικράτειας. Στο Χ. Τσορμπαζούδης, Λ. Λαζούρας, & Β. Μπαρούκης (Επ. Έκδ.), *Κυβερνοεγκοφισμός στην Ελλάδα: Μια*

- διεπιστημονική προσέγγιση (σ. 81-142). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα DAPHNE III.
- Twyman, K., Saylor, C., Taylor, A. L., & Comeaux, C. (2010). Comparing children and adolescents engaged in cyberbullying to matched peers. *CyberPsychology, Behavior, and Social Networking, 13*(2), 195-199.
- Wade, A., & Beran, T. (2011). Cyberbullying: The new era of bullying. *Canadian Journal of School Psychology, 26*(1), 44-61.
- Welsh, L. (1999). *Internet use: An exploration of coping style, locus of control and expectancies*. Unpublished doctoral dissertation, Northeastern University, Boston.
- Willard, N. (2004). An educator's guide to cyberbullying and cyberthreats. Retrieved November 10, 2011, from <http://cyberbully.org/docs/cbcteducator.pdf>
- Williams, R. K., & Guerra, G. N. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 14-21.
- Ybarra, L. M. (2004). Linkages between depressive symptomatology and internet harassment among young regular internet users. *CyberPsychology & Behavior, 7*(2), 247-257.
- Ybarra, L. M., & Mitchell, J. K. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence, 27*(3), 319-336.
- Ybarra, L. M., Mitchell, J. K., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Internet prevention messages: Targeting the right online behaviors. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 161*(2), 138-145.
- Yilmaz, H. (2011). Cyberbullying in Turkish middle schools: An exploratory study. *School Psychology International, 32*(6), 645-654.
- Yilmaz, H. (2010). An examination of preservice teachers' perceptions about cyberbullying. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 6*(4), 263-270.
- Yoo, J. H., Cho, C. S., Ha, J., Yune, K. S., Kim, J. S., Hwang, J., Chung, A., Sung, H. Y., & Lyoo, K. I. (2004). Attention deficit hyperactivity symptoms and internet addiction. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 58*(5), 487-494.
- Young, K. (1998). *Caught in the net: How to recognize the signs of internet addiction and a winning strategy for recovery*. New York: Wiley.
- Young, K. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior, 1*(3), 237-244.
- Zboralski, K., Orzechowska, A., Talarowska, M., Darnos, A., Janiak, A., Janiak, M., & Galecki, P. (2009). The prevalence of computer and internet addiction among pupils. *Postępy Higieny Medycyny Doswiadczalnej, 63*, 8-12.

THE RISKY USE OF NEW TECHNOLOGY AMONG ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS: INTERNET ADDICTION AND CYBERBULLYING

Thanos Touloupis & Christina Athanasiades

Aristotle University of Thessaloniki, Greece

Abstract. The study aimed to investigate the risky use of new technology among elementary school students and, more particularly, the frequency of internet addiction and cyberbullying in relation to the students' gender and academic achievement. Four hundred and fifty-two elementary school students of the 6th grade (242 boys, 210 girls) participated in the study - all students attended public schools in the civic area of Thessaloniki and Athens. The students filled in a self-report questionnaire regarding the pathological use of the internet (*Internet Addiction Test*, Young, 1998) and their participation in incidents of cyberbullying (*based on the Cyberbullying Questionnaire*, Smith, Mahdavi, Carvalho, & Tippett, 2006). The results showed that the students are involved in both of these situations, which are positively related to each other, however they are not related with students' academic achievement. Regarding gender, it was found that the pathological use of the internet is significantly higher among boys than girls. The results of the present study are a first step towards more relevant research on students of this particular age as well as towards the implementation of preventive programs in elementary schools aiming to the safe use of internet.

Key words: Cyberbullying, Internet addiction, Primary education.

Address: Thanos Touloupis, School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki 541 24, Greece. Tel: +30-6947425039. E-mail: touloupis@psy.auth.gr
Christina Athanasiades, School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Thessaloniki 541 24, Greece. Tel: +30-2310-997992. E-mail: cathan@psy.auth.gr